

Research Article

A Qualitative Study of Family Economism in Kermanshah

Vakil Ahmadi^{1*}, Negin Nazari²

¹ Associate Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran.

² Master in Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran.

ARTICLE INFO

Received: 15 September 2025

Accepted: 03 December 2025

Keywords:

Consumerism, Family, Kermanshah, Marketization, Neoliberalism.

ABSTRACT

The aim of the research is to investigate family economism in Kermanshah city in an exploratory manner using grounded theory. Neoliberalism uses different mechanisms to impose its logic, depending on the structure of each society, which requires analysis. The method of data collection was semi-structured interviews. The findings showed that the causal conditions of family economism included modernization, marketization of social relations and communications, contextual factors included changes in values and norms and consumerism, and intervening factors included weakness in the field of policymaking, political economy, and economic crises. In the face of such a situation, family members turned to the strategy of economic culture and economic socialization, and the result was mental disorders at the individual level and social indifference and social harms at the social level. The general conclusion is that neoliberalism, considering the economic and social structure of Kermanshah city, has launched negative mechanisms specific to such a situation, the result of which was family economism through the imposition of market logic.

Introduction

The family has always been one of the institutions that has had religious, social, cultural and economic functions. With the formation of modernity and changes in the mode of production, the family has undergone structural changes. All daily individual and social relations have no meaning except in the context of economic life. The family's life world is affected by economic mechanisms and is changing and transforming. The family in the city of Kermanshah is also affected to some extent by new mechanisms and has seen the changes that have occurred in the economic and social spheres of Iranian society. This highlights the need to examine the developments in the family in a society whose slogan is culture and the preservation of the family system. The main issue of the research is how the family institution has become isolated within the framework of the macro-social and cultural

mechanism and has lost its main function, and their actions have tended towards economic relations?

Methodology and Data

The research method was qualitative and conducted using grounded theory; the chosen method should analyze and examine the practical and theoretical reasons of the actors in explaining their behavior. Data collection was through in-depth interviews. The target population was women and men in Kermanshah in 1403. The sampling method was theoretical and purposeful, guided by the research problem, and theoretical saturation continued until 24 people.

Findings

The findings showed that the causal conditions of family economism include

* Corresponding Author: Associate Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran.

E-mail address: v.ahmadi@razi.ac.ir

E-ISSN: 3208-2717 / © National Institute for Population Research, Iran. This is an open access article under the CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Cite this article:

Ahmadi, V. & Nazari, N. (2025). A Qualitative Study of Family Economism in Kermanshah. *Iranian Population Studies Journal*, 9(1), 195-211. <https://doi.org/10.22034/jips.2025.547241.1310>

modernization, marketization of social relations and communications. Modernization imposes new economic and capitalist relations on society and tries to highlight economic logic and uniformity to advance capitalist relations. Marketization has caused social dysfunction of the family. It has reduced public services and monetized them, as well as reduced social functions of the family and eliminated some of its functions in favor of market logic and the production of profit accumulation at the macro level. Communications are also the main tool in the service of neoliberalism to propagate and promote the market mechanism on family life, which, through media and advertising, tries to influence all macro levels of society and create its own culture for alignment. The social and economic contexts of economism in the family have included changes in values and norms and consumerism, changes in social values and norms and consumerism. The interfering factors of family economism have included weakness in the field of policymaking, political economy, and economic crises. At the macro level, power institutions have also been able to impose economism on the family institution as intervention factors, which is a result of weakness in the field of social and economic policy-making, the political economy of the government, and economic crises. When power institutions at the cultural and social levels cannot provide new laws in line with developments and do not have correct policy-making, the family institution will inevitably take the path imposed by market logic. Faced with such a situation, family members have turned to the strategy of economic culture and economic socialization, and the result is mental disorders at the individual level and social indifference and social harms at the social level.

Discussion and Conclusion

Neoliberalism in every society has chosen specific mechanisms and imposed its logic according to its economic, social and cultural structure and characteristics. It seems that in Iran and especially in the city of Kermanshah, neoliberalism has opened paths for changing the family through the ineffectiveness of the government's political economy in the face of economic crises, which ultimately resulted in family economism, and this approach in Kermanshah has been more negative than positive. In other words, it has used the intra-social capital that has created eye and eye to impose fashion and consumerism, which is different from consumerism and fashion in developed and modern cities. It has also used economic crises and inflation to make money and the value of savings important and to reduce social relations, rather than the positive side, which is economic growth and high income, and as a result, consumerism.

The modern economic logic, by providing all social elements, has caused the freedom of action to be taken away from the members of that society and everything is reproduced within the framework of its mechanisms. A purely economic view of marriage, childbearing, and dowry has caused a decrease in the marriage rate, an increase in the age of marriage, and a decrease in fertility. The social changes that have occurred in some social institutions, such as the family, have been forced, imposed, and unwanted. Therefore, with the introduction of economic logic (market) into the family, there are irreparable cultural and social costs for the family and society.

مقاله پژوهشی

مطالعه‌ای کیفی از اقتصادگرایی خانواده در کرمانشاه

وکیل احمدی^{۱*}، نگین نظری^۲

^۱ دانشیار جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.
^۲ کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

اطلاعات مقاله

دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۲۴

پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۲

کلیدواژه‌ها:

بازاری شدن، خانواده، کرمانشاه، مصرف‌گرایی، نتولیبوریسم.

چکیده

هدف پژوهش، بررسی اقتصادگرایی خانواده در شهر کرمانشاه به شیوه اکتشافی و با استفاده از نظریه زمینه‌ای است. نتولیبوریسم با توجه به ساختار هر جامعه، از سازوکارهای متفاوتی برای تحمیل منطق خود بهره می‌برد که نیازمند واکاوی است. روش جمع‌آوری اطلاعات، مصاحبه به شیوه نیمه ساختاریافته بود. یافته‌ها نشان داد که شرایط علی اقتصادگرایی خانواده شامل نوسازی، بازاری شدن روابط اجتماعی و ارتباطات، عوامل زمینه‌ای شامل دگرگونی در ارزش‌ها و هنجارها و مصرف‌گرایی، عوامل مداخله‌گر شامل ضعف در حوزه سیاست‌گذاری، اقتصاد سیاسی و بحران‌های اقتصادی بوده است. در مواجهه با چنین وضعیتی اعضای خانواده به راهبرد فرهنگ‌سازی اقتصادی و جامعه‌پذیری اقتصادی روی آورده و پیامد آن در سطح فردی اختلالات روانی و در سطح اجتماعی بی‌تفاوتی اجتماعی و آسیب‌های اجتماعی بوده است. نتیجه کلی این که نتولیبوریسم با توجه به ساختار اقتصادی و اجتماعی شهر کرمانشاه، سازوکارهای سلبی ویژه چنین وضعیتی به راه انداخته که برآیند آن، اقتصادگرایی خانواده از طریق تحمیل منطق بازار بوده است.

مقدمه

نیست، بلکه تمامی فعالیت‌های انتزاعی، ابژه بهره‌کشی اقتصادی شده‌اند (Negri & Hart, 1391 : 285). تأکید بر مفاهیم اقتصادی در تمامی ساحت‌ها به یک سبک زندگی بدل شده که در نگرش‌ها، افکار و عمل فرد متبلور شده است. تحولاتی که در سطوح کلان اجتماعی و اقتصادی روی داده، ناگزیر تمام بنیادهای اجتماعی را دگرگون کرده است. نهادهای اجتماعی که از دیرباز در راستای پاسخ‌گویی به نیازهای انسان شکل گرفته‌اند، امروزه بیش از هر زمان دیگری تحت تأثیر سازوکار تحمیلی

مناسبات اقتصادی در دنیای معاصر به واقعیت اجتماعی زندگی بدل و گریزناپذیر شده است، به طوری که تمام ابعاد زندگی از دین و ایدئولوژی تا گرایش فردی، تولید، مصرف و رفاه را تحت تأثیر قرار داده است و تعاملات انسانی، نهادها و ساختارها را در راستای پیش‌برد منافع خود در اختیار گرفته است. چنین سازوکاری تا آنجا پیش رفته است که هرگونه حضور اجتماعی خارج از تولید اقتصادی غیرممکن است و ابژه بهره‌کشی دیگر شامل فعالیت‌های تولیدی خاصی

* نویسنده مسئول: دانشیار جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.
 نشانی ایمیل: v.ahmadi@razi.ac.ir

استناد به این مقاله:

احمدی، وکیل، و نظری، نگین (۱۴۰۴). مطالعه‌ای کیفی از اقتصادگرایی خانواده در کرمانشاه. دوفصلنامه مطالعات جمعیتی، دوره ۹، شماره ۱ (۱۷)، ۱۹۵-۲۱۱.

<https://doi.org/10.22034/jips.2025.547241.1310>

کردن مناسبات اقتصادی در بین خانواده‌های کرمانشاهی، افزایش مناسبات اقتصادی در بین اعضای خانواده، تمایل اعضای خانواده به اشتغال زنان، برابری در ارث و اهمیت نقش اقتصادی سایر اعضای خانواده در زندگی اجتماعی آن‌ها اشاره کرد (دفتر طرح‌های ملی با همکاری مرکز ملی رصد اجتماعی وزارت کشور، ۱۴۰۲).

بنابر موارد فوق هدف اصلی این پژوهش این است که چگونه نهاد خانواده در چارچوب سازوکار کلان اجتماعی و فرهنگی منزوی شده و کارکرد اصلی خود را از دست داده و کنش‌های آنان به سمت مناسبات اقتصادی تمایل پیدا کرده است؟

چارچوب مفهومی

گود^۱ در نظریه همگرایی، دگرگونی در نظام خانواده را نتیجه‌ی اجتناب‌ناپذیر دگرگونی ساختاری و ایدئولوژیکی می‌داند. زمانی که دگرگونی ساختاری (صنعتی شدن، شهرنشینی، پرولتاریزه شدن و...) در سطح کلان رخ می‌دهد، سازمان‌های سطوح خرد (خانواده) نیز به اجبار باید خود را با دگرگونی سطح کلان انطباق دهند (اعزازی، ۱۳۷۶: ۱۷). از نظر گیدنز^۲ (۱۳۸۷) عصر نوین، عصر سنت‌زدایی و معادل‌پایان دادن به سنت به عنوان عامل تأثیرگذار بر انسان و به تبع خانواده است. بنابراین تغییرات، نظام خانواده بیش از هر چیزی متأثر از تحولات کلان اجتماعی و اقتصادی است که در هر دوره‌ای شکل می‌گیرد.

مهم‌ترین تحول قرن ۲۱ ظهور نئولیبرالیسم به‌عنوان یکی از تحولات نظام سرمایه‌داری است. اصلی که نئولیبرالیسم به‌عنوان نظام اقتصادی نوین در بستر جامعه ایجاد کرده است، نوعی تفکر اقتصاد محور است. علاوه بر این، سازوکارهای نوین سرمایه‌داری به دنبال فرهنگ خاص خود برای تداوم حیات است تا بتواند زندگی انسان امروز را تسخیر اهداف خود کند (Guigan, 1400: 31).

فرهنگی که در بستر نئولیبرالیسم شکل گرفته منجر به طرد زندگی اجتماعی و توجه هر چه بیشتر جامعه به مناسبات اقتصادی می‌شود چراکه نئولیبرالیسم و مناسبات جهانی شدن در پی دستیابی و یکسان‌سازی جامعه برای تداوم حیات خود از طریق وارد نمودن آنان به مناسبات بازار با سازوکار خاص آن است (Lazzarato, 20: 1394). مناسبات نئولیبرالیسم بیشترین تأکید را بر روابط فردی و بازار ابراز می‌کند بر همین مبنا جامعه بازار جایگزین جوامع دارای بازار شده است و به تبع تمامی ارزش‌ها و هنجارها مانند خوبی کردن، احترام به دیگران، در فرآیند نئولیبرالیسم، ارزش خود را از دست داده

ساختارهای سرمایه‌دارانه احاطه شده‌اند. در این میان، خانواده به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین نهادهای اجتماعی از این امر مستثنی نیست. خانواده همواره یکی از نهادهایی بوده که کارکرد مذهبی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی داشته است. با شکل‌گیری مدرنیته و دگرگونی در شیوه تولید، خانواده به لحاظ ساختار دچار تحول شده است. خانواده که عموماً به‌صورت گسترده بود، به خانواده هسته‌ای تبدیل شد. نقش اعضای آن تا حدودی دستخوش تغییرات زیادی شده؛ به‌طوری‌که زنان وارد بازار کار شده‌اند و کار به یک عنصر اساسی در میان خانواده‌ها تبدیل و سازوکار نهاد خانواده در چارچوب نیازها و مبانی نظم جدید بازخوانی شد. دگرگونی‌های ایجادشده در بستر مناسبات سرمایه‌دارانه باعث شد که مصرف، تولید و به تبع روابط اجتماعی در نظام خانواده دچار تغییر شود که این سازوکار در اکثر کشورها از جمله ایران نیز قابل رؤیت است.

در بستر تحولات موجود چیزی که بیش از هر زمان دیگری توانسته خانواده را تحت تأثیر قرار دهد تأکید بر انباشت مداوم سرمایه اقتصادی است. پس‌انداز بخشی از درآمدها برای مخارج آتی و چگونگی حفظ ارزش و پس‌انداز مزبور و حتی استفاده از آن برای افزایش میزان درآمد برای تحقق نیازهای بلندمدت و تأمین امنیت اقتصادی، به تدریج به یکی از دغدغه‌های جدی خانواده تبدیل شده است (جعفری ندوشن و رعیتی شوازی، ۱۳۹۳: ۱۱۶).

اقتصادگرایی در میان خانواده و نادیده گرفتن سایر ساحت‌های زندگی اجتماعی به پدیده‌ای قابل تأمل در نهاد خانواده تبدیل شده است. تمام مناسبات روزمره فردی و اجتماعی جز در راستای حیات اقتصادی معنایی ندارد. زیست جهان خانواده متأثر از سازوکارهای اقتصادی، در حال تغییر و دگرگونی است. تک‌ساحتی شدن نهاد خانواده به‌نوعی منجر به انزوا و طرد انسان از سایر ابعاد زندگی اجتماعی و سلطه اقتصادی می‌شود که در نتیجه قدرت تصمیم‌گیری و اختیار را از انسان سلب می‌کند. این امر ضرورت بررسی تحولات خانواده در جامعه‌ای که شعار آن فرهنگی و حفظ نظام خانواده است با اهمیت جلوه می‌دهد.

خانواده در شهر کرمانشاه نیز تا حدی متأثر از سازوکارهای نوین عمل می‌کند و تغییراتی که در حوزه‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه ایران بوده را به خود دیده است. در سطح کلان ساختاری و کارکردی که متأثر از عوامل اجتماعی، اقتصادی و تکنولوژیکی بوده است، دچار تغییرات اساسی شده است. در این زمینه می‌توان، به اهمیت پیدا

1. Goode
2. Giddens

حذف یارانه‌ها، موجب فشار اقتصادی می‌شود که چنین سازوکاری اولین تأثیر را بر نهاد خانواده و فقیر شدن شتابان آن دارد. چنین امری خانواده را وادار می‌کند که برای امرامعاش خود به سمت کار و فعالیت اقتصادی روی آورند (بهنام، ۱۳۸۳: ۱۳۰). بنابراین در چارچوب قواعد فوق، خانواده ناگزیر می‌شود اقتصادگرا شود، زیرا نهادهای قدرت نیز خود تحت تأثیر مناسبات نئولیبرالیسم عمل میکنند.

مصرف‌گرایی و مدگرایی نیز دو الگوی اصلی فرهنگ نئولیبرالیسم هستند. زندگی مصرفی طرفدار سرعت و انعطاف‌پذیری است و با ثبات و ماندگاری مخالف است و به تبع موافق مصرف کالا و تولیدات است که در این مسیر سعی دارد سلطه بازار را بر پایه‌ی سود، و به زیان مناسبات اصیل انسانی فراهم کند (Stallabrass, 1989: 81). نظم نوین اقتصادی، آن دسته از نیازمندی‌ها که نمی‌توانند در بازار به شکل تقاضاکننده ظاهر شوند را طرد می‌کند (Bourdieu, 1837: 136). بنابراین خانواده‌های که نمی‌توانند خود را با نظم بازار هماهنگ کنند کنار گذاشته می‌شوند. رواج مدگرایی و مصرف‌گرایی در حوزه‌های مختلف فرهنگی و اجتماعی، سبب بروز بحران در خانواده می‌شود زیرا رواج آن صرفاً جنبه معیشتی ندارد، بلکه مصرف‌گرایی شکلی از ابراز وجود و منبع اصلی هویت اجتماعی در میان خانواده است (Friedman, 1994: 191). اهمیت مصرف‌گرایی تا جایی پیش رفته که تقریباً در اکثر جوامع می‌توان خانواده‌های فقیری را دید که زیر بار بدهی سنگین می‌روند تا با خرید کالاهای معروف و مارک‌دار، هویت خود را بسازند (Sklair, 1998: 303).

نهادهای تحت تأثیر تحولات کلان اقتصادی، اجتماعی و سیاسی قرار می‌گیرند و در راستای تغییرات ایجاد شده، خود را بازنمایی می‌کنند. نهاد خانواده نیز از این الگو پیروی می‌کند. نئولیبرالیسم را می‌توان از تأثیرگذارترین عواملی دانست که در دهه‌های اخیر منجر به تغییرات اساسی در نهاد خانواده شده است. نئولیبرالیسم تمامی سازوکارهای خانواده را در بستر قوانین خود ساماندهی کرده است و از تمامی مکانیسم‌های موجود نظیر کاهش روابط خانواده، استثمار، ایجاد نابرابری و تقویت مصرف‌گرایی استفاده می‌کند تا بتواند به اهداف خود که کسب ثروت، بقا و دوام است، دست پیدا کند. با این اوصاف دگرگونی‌های رخ داده در بطن خانواده، ریشه در تحولات کلانی دارد که ناگزیر از آن پیروی می‌کنند.

پیشینه پژوهش

واعظی و همکاران (۱۴۰۲) به تحلیل آثار سرمایه‌داری در تغییر ساختار خانواده و روابط جنسی پرداخته‌اند. آنان اعتقاد دارند تأثیراتی که نظام

و قابل‌مبادله به‌واسطه پول شده‌اند (Varoufakis, 1397: 42). با گسترش منطق سرمایه‌داری، خانواده و پیوندهای احساسی آن، که می‌توانست محل نظم نوین باشد کم‌رنگ شد؛ چون فرصتی برای رسیدگی به خانواده وجود نداشت. در اینجا خانواده انگ تضاد با جامعه را خورد، زیرا نظام سرمایه‌داری بر پایه‌ی عقلانیت ابزاری شکل گرفته و با خانواده‌ای که محل تبادل عواطف بود در تضاد قرار گرفت، با این وجود سرمایه‌داری توانسته تمام ابعاد جامعه را در برگیرد و پول به تنها عنصر و نیروی محرک خانواده تبدیل شود؛ بنابراین نخستین تأثیر مناسبات موجود در خانواده، منجر به کاهش روابط خانوادگی، انگ خوردن خانواده به‌عنوان نیروی متضاد نظم نوین و رشد مناسبات پولی و مادی در خانواده شد (Zaretsky, 1398: 57). نئولیبرالیسم اثر خود را بر زندگی اجتماعی گذاشته است. روابط بازار جای روابط اجتماعی گرفته است، به‌طوری‌که بازار صرفاً مکانی برای توزیع کالا نیست بلکه، چگونگی نوع نگاه به کالا را نیز تبلیغ می‌کند و نگرشی به وجود می‌آورد که هرچقدر پول بیشتری داشته باشیم، بیشتر از منابع استفاده می‌کنیم. ایجاد چنین نگرشی سعی در توجیه نابرابری در چارچوب بازار را دارد (Sandel, 2013: 23). در بستر سیستم تبلیغاتی سرمایه‌داری، تنها انسان اقتصادی ارزشمند می‌شود. در جامعه اقتصادزده تنها چگونگی سود و بهره‌وری دارای اهمیت است. اگر امری هزینه‌هایش بر منابعش غلبه پیدا کند به‌سرعت کنار گذاشته می‌شود. چنین مناسباتی سبب حذف کارکردها در خانواده و صرفاً تقلیل روابط خانوادگی به روابط اقتصادی می‌شود (Berman, 1400: 157). تأثیری که نظام نئولیبرال بر نهاد خانواده گذاشته است را می‌توان در حذف کارکردهای اجتماعی خانواده و جایگزینی سازوکارهای اقتصادی دانست.

نئولیبرالیسم نظامی به‌شدت کارآمد و در واقع هوشمند است که منجر به استثمار نیز می‌شود (Han, 1398: 65). ایدئولوژی نئولیبرال انباشت سرمایه را نقطه عزیمت خود قرار داده است، به‌طوری‌که ظهور سرمایه‌داری مدرن، برتری بازار را به ارمغان آورده است. چنان‌که نظام اقتصادی کنونی مهارناپذیر و چشمش به روی همه‌چیز بسته است و فقط بر سود متمرکز شده است و روابط اقتصادی توانسته بر روابط اجتماعی سلطه پیدا کند (Polanyi, 1975: 57). در این میان، نهادهای قدرت که نقش تحمیلی این سازوکار را در جامعه دارند، حمایت از طبقات پایین و اقشار آسیب‌پذیر و مجموعه نهادهایی که مستلزم حمایت دولت هستند را در دستور کار خود قرار نمی‌دهند (Harvey, 1386: 94). نئولیبرالیسم از طریق خصوصی‌سازی، کالایی کردن بهداشت، آموزش، خدمات و همچنین کاهش مزد و مزایا و

است؛ به طوری که نقش‌های جنسیتی، همراه با تقسیم‌کار جنسیتی و کار خانگی به نفع مناسبات اقتصادی زیر سؤال برده شده‌اند. **ون و همکاران**^۲ (۲۰۱۲)، در مطالعه‌ای با عنوان «فراسوی استعاره تحولات روابط خانواده و جوانان در مدرنیته متأخر» به نقش مدرنیته در تحولات خانواده مانند گسترش روابط برون خانوادگی و روابط دوستی اشاره کرده‌اند.

عباسی شوازی و مک دونالد^۳ (۲۰۰۸) در پژوهشی با عنوان تغییرات خانواده در ایران، بر نقش دولت در افزایش یا محدود کردن تغییرات خانواده تأکید نموده‌اند، آنان معتقدند اگرچه غربی شدن به عنوان یک نیروی تغییر مطرح است؛ اما تأثیر آن توسط گروه‌های سیاسی که قدرت را در دست دارند محدود شده است. در حقیقت پارادایم مسلط بر تغییر اجتماعی و تحول خانواده در ایران ساختار سیاسی-ایدئولوژیکی است که تغییرات را کنترل می‌کند.

پژوهش‌های مذکور برخی بر تغییرات خانواده مانند روابط برون خانوادگی (**ون و همکاران**، ۲۰۱۲)، تصمیم‌گیرهای خانواده (**احمدی و همکاران**، ۱۴۰۲)، روابط جنسی در خانواده (**واعظی و همکاران**، ۱۴۰۲) و شیوه مدیریت اقتصادی در خانواده (**شکفته و همکاران**، ۱۴۰۱) اشاره کرده‌اند و برخی نیز بر علل تغییرات که به عواملی مانند جهانی شدن، شهرنشینی، غربزدگی (**Joshi & Singh**, 2023) مدرنیته (**Wyn et al., 2012**)، ساختار سیاسی (**Abbasi-Shavazi & Mc Donald, 2008**) و بازار سرمایه (**جعفری ندوشن و رعیتی شوازی**، ۱۳۹۳) تأکید داشته‌اند؛ اما پژوهش حاضر بر شیوه شکل‌گیری اقتصادگرایی در خانواده و مکانیسم‌های شکل‌گیری آن تمرکز داشته است که پژوهش‌های سابق چنین اهدافی نداشته‌اند. در چگونگی شکل‌گیری اقتصادگرایی در خانواده به تغییرات همایند اقتصادگرایی نیز توجه شده است؛ در حالی که پژوهش‌های سابق بیشتر بر پیامدهای اقتصادگرایی پرداخته‌اند.

روش پژوهش و داده‌ها

روش و مسئله تحقیق در تناظر با یکدیگر هستند، مسئله این پژوهش چگونگی گرایش نهاد خانواده به اقتصادگرایی است. روش پژوهش کیفی و با استفاده از نظریه زمینه‌ای انجام شده است. روش انتخاب شده باید دلایل عملی و نظری عواملان در توضیح رفتارشان

سرمایه‌داری بر زندگی اجتماعی گذاشته است، ریشه در نظام عقلانی و محاسبه‌گری برای توسعه هر چه بیشتر است. عقلانیت ابزاری در نظام سرمایه‌داری سبب حذف احساسات در نهاد خانواده شده است؛ زیرا آن را مانعی برای رسیدن به کسب سرمایه می‌داند و همین امر سبب فاصله بین بلوغ جنسی و عقلانی شده و افراد نیازهای جنسی خود را خارج از خانواده تأمین می‌کنند.

احمدی و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان همسان همسری و بازتعریف نقش زنان در تصمیمات خانواده (مطالعه موردی شهر اسلام‌آباد غرب)، با تکیه بر روش پیمایش نشان داده‌اند که همسان همسری عینی یعنی همانندی زن و شوهر در سن، تحصیلات و اشتغال بیشتر شده است و این امر سبب تغییر در تصمیم‌های مهم خانواده از جمله تصمیم‌های اقتصادی شده که قبلاً به طور کامل مردانه بوده است. این نویسندگان به اهمیت سازوکار اقتصادی و تحولاتی که اقتصاد بر نهاد خانواده گذاشته، اشاره دارند و برجسته شدن مناسبات اقتصادی را یکی از عوامل تأثیرگذار بر دگرگونی خانواده می‌دانند.

شکفته و همکاران (۱۴۰۱) به بررسی عمومیت شیوه‌های مدیریت اقتصادی در خانواده در شهر مشهد و عوامل مؤثر بر آن پرداخته و نشان دادند مناسبات خانواده از جمله وضعیت شغلی، وضعیت فرهنگی و اجتماعی رابطه‌ای مثبت با مدیریت اقتصادی در خانواده داشته است.

جعفری ندوشن و رعیتی شوازی (۱۳۹۳) به بررسی نقش بازار سرمایه در امنیت خانواده پرداخته‌اند. در این پژوهش نشان داده شد که آگاهی نسبی خانواده از میزان سرمایه‌گذاری و به تبع پس‌انداز، ضامن سلامت و امنیت اقتصادی خانواده‌ها است. این پژوهشگران به اهمیت فکر اقتصادی در خانواده و امنیت حاصل از آن پرداخته‌اند. **جوشی و سینک**^۱ (۲۰۲۳)، در تحقیق خود در زمینه خانواده و تغییرات آن نشان داده‌اند که عواملی نظیر جهانی شدن، شهرنشینی، غربزدگی، آموزش و پیشرفت‌های فناوری در تغییرات خانواده نقش داشته‌اند.

فارل^۲ و **همکاران** (۲۰۱۲) در مطالعه‌ای با عنوان تغییر خانواده و وضعیت جامعه‌شناسی خانواده در آمریکا نشان داده‌اند که در دهه‌های اخیر نوعی از بی‌ثباتی در خانواده و روابط زناشویی رخ داده

1. Joshi & Singh

2. Farrell

3. Wyn et al

4. Abbasi-shavazi & Mc Donald

تا ۲۴ نفر ادامه یافت. مصاحبه با در نظر گرفتن تمامی شئون اخلاقی انجام گرفته و سعی شده است در انتخاب نمونه‌ها از جنسیت، وضعیت، تحصیلات، شغل و سطح درآمد متفاوت انتخاب شود. ویژگی‌های افراد نمونه در جدول شماره یک آمده است.

اعتبار پژوهش نیز، با در نظر گرفتن سازگاری روش شناختی، خودآگاهی پژوهشگر، تناسب یافته‌ها با نظر مشارکت‌کنندگان، منطق معناداری مدل برساخته از اطلاعات، اصالت یافته‌ها و انعکاس تمامیت تجربه به دست آمده است.

را مورد تحلیل و بررسی قرار دهد. شیوه تحلیل اطلاعات در این روش، رفت‌وبرگشت هم‌زمان میان اطلاعات و مفاهیم است تا هم اطلاعات دسته‌بندی نظری پیدا کنند و هم نظریه براساس دلالت اطلاعات بازآرایی شود.

گردآوری اطلاعات از طریق مصاحبه عمیق بوده و سؤالات پژوهش نیز به صورت نیمه ساختاریافته مطرح شده است. جامعه هدف، زنان و مردان شهر کرمانشاه در سال ۱۴۰۳ بودند. شیوه نمونه‌گیری به راهنمایی مسئله پژوهش، نظری و هدفمند بوده است که اشباع نظری

جدول ۱. ویژگی مصاحبه‌شوندگان
Table 1. Characteristics of interviewees

ردیف	جنس	تحصیلات	شغل	سطح درآمد	سن	ردیف	جنس	تحصیلات	شغل	سطح درآمد	سن
۱	مرد	دیپلم	آزاد	پایین	۶۱	۱۳	زن	دکتر	معلم	متوسط	۴۰
۲	مرد	سیکل	آزاد	متوسط	۵۵	۱۴	زن	دیپلم	خانه‌دار	پایین	۲۵
۳	مرد	لیسانس	کشاورز	متوسط	۴۶	۱۵	زن	لیسانس	آرایشگر	بالا	۲۵
۴	مرد	لیسانس	کارمند	متوسط	۳۹	۱۶	زن	لیسانس	خیاط	بالا	۲۹
۵	مرد	فوق لیسانس	پرستار	متوسط	۳۸	۱۷	زن	دیپلم	آزاد	بالا	۲۵
۶	مرد	لیسانس	آزاد	بالا	۳۱	۱۸	زن	لیسانس	پرستار	بالا	۳۲
۷	مرد	لیسانس	کارگر	پایین	۲۹	۱۹	زن	دیپلم	آرایشگر	متوسط	۳۷
۸	مرد	لیسانس	کشاورز	متوسط	۳۹	۲۰	زن	دیپلم	خانه‌دار	متوسط	۳۵
۹	مرد	لیسانس	کارمند	بالا	۳۲	۲۱	زن	لیسانس	کارمند	متوسط	۲۹
۱۰	مرد	دکتر	کارمند	بالا	۴۸	۲۲	زن	فوق لیسانس	آزاد	بالا	۳۸
۱۱	مرد	فوق لیسانس	آزاد	بالا	۲۸	۲۳	زن	لیسانس	خانه‌دار	متوسط	۳۲
۱۲	مرد	دیپلم	کشاورز	متوسط	۵۵	۲۴	زن	دیپلم	خیاط	بالا	۳۹

یافته‌ها

تحلیل مصاحبه‌ها طی سه مرحله و با اقتباس از شیوه‌ی استرواس و کرین^۱ (۱۳۹۱) انجام شده است که شامل کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی است. در کدگذاری باز گزاره‌های مهم از مصاحبه‌ها استخراج شده است که توصیف، تعریف و تبیین مصاحبه‌شوندگان از چگونگی اقتصادگرایی در خانواده است. در متن مقاله بخش‌های از مصاحبه‌های اصلی ذکر شده است و با استناد به آن کدگذاری صورت گرفته است. در مرحله بعد از طریق کدگذاری محوری، مفاهیمی که تعدادی از گزاره‌ها را حول یک مضمون جمع می‌کند و با دلالتی کلی‌تر معنای مشترک گزاره‌ها را پوشش داده دسته‌بندی شده است. در مرحله کدگذاری گزینشی، مقولاتی که چند مفهوم را می‌توان ذیل آن دسته‌بندی کرد شناسایی شده است. ضمن این‌که در تحلیل داده، ذهن خالی نبوده و از تأثیرات مناسبات کلان اقتصادی، سیاسی و اجتماعی استفاده شده است. ترتیب معرفی مقولات با تکیه بر دو معیار طرح‌شده است: اول فراوانی تکرار آن در مصاحبه‌ها و دوم اهمیت آن مقوله در ایجاد پیوند میان مفاهیم مستخرج از مصاحبه‌ها.

مقوله اقتصادگرایی در خانواده

در اینجا با اتکا به مفاهیم مستخرج از مصاحبه‌شوندگان، می‌توان قلمرو معنایی مقوله اقتصادگرایی را به تقلیل روابط اجتماعی به اقتصادی در بستر جامعه، ایجاد تفکر اقتصادی، صرفه‌جویی و سرمایه‌گذاری در میان خانواده‌ها ارتباط داد.

مقوله اقتصادگرایی از منظر مصاحبه‌شوندگان با مفاهیم متعدد نظیر، تقلیل روابط اجتماعی به اقتصادی، تفکر اقتصادی، صرفه‌جویی و سرمایه‌گذاری تعریف شده است، گرچه هرکدام از این مفاهیم کلی و مبهم هستند؛ اما چیزی که در اینجا اهمیت ویژه پیدا کرده است، این است که اقتصادگرایی چیزی فراتر از اراده افراد بوده است و ناگزیر از مسیرهای متعددی به خانواده تحمیل شده است. اولین گامی که سبب بروز برجسته کردن مناسبات اقتصادی شده است کاهش روابط میان افراد و اولویت پیدا کردن مناسبات اقتصادی است، دومین گام ایجاد ذهنیت مادی بود، به این معنا که افراد همه چیز را در بستر سرمایه‌های اقتصادی می‌دانند که در پرتو آن می‌توانند به امنیت برسند و از این مسیر مقررات در خانواده را بر هم می‌زند. سومین گام، صرفه‌جویی است که اعضای خانواده در تلاش مداوم برای دستیابی

به یک سرمایه‌ماندگار است. چنین منطقی خانواده را به سرمایه‌گذاری در بخش‌های کلان اقتصادی و انباشت سرمایه سوق می‌دهد. این مفاهیم در کنار هم مقوله اقتصادگرایی را نشان می‌دهند. با وجود این، بروز چنین پدیده بدون زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی رخ نداده است و شرایط علی این موضوع را تأیید می‌کنند.

جدول ۲. مفاهیم اولیه، مقوله‌های دست‌اول مقوله اقتصادگرایی خانواده
Table 2. Basic concepts, first-order categories of the family economism category

مقوله دست‌دوم	مقوله دست‌اول	گزاره‌ها
تقلیل روابط اجتماعی به اقتصادی	تقلیل روابط اجتماعی به اقتصادی	برتری یافتن مادیات در زندگی اجتماعی خانواده‌ها، شکل‌گیری روابط اجتماعی از جمله احترام، ایجاد حس تعلق دیگران در بستر مادیات، در نظر گرفتن منافع اقتصادی در مورد ارتباط با دیگران و بهره‌مندی از منافع مادی، تحکیم پایگاه خانواده و ابراز وجود در خانواده از مسیر تعاملات اقتصادی، تولید فرهنگ اقتصادی
اقتصادگرایی خانواده	ایجاد تفکر اقتصادی	ترجیح دادن فعالیت اقتصادی به فعالیت‌های اجتماعی از جمله کار و مهارت‌آموزی، مقررات‌زدایی از نقش‌های اعضای خانواده در راستای تثبیت منافع اقتصادی، میل به پیشرفت از مسیر تمکن مالی، پول مایه خوشبختی، خانواده سنتی عنصری بازدارنده برای دستیابی به منابع اقتصادی، حس امنیت در بستر اقتصادی
صرفه‌جویی	صرفه‌جویی	کاهش خرید کالاهای لوکس و یکبار مصرف، به حد نیاز مصرف کردن، در نظر گرفتن خواسته‌های اصلی و الزامی در خانواده، تلاش برای هماهنگ کردن درآمدها با مخارج، اولویت بخشیدن به ضروریات زندگی به خاطر دستیابی به سرمایه‌های ماندگار
سرمایه‌گذاری	سرمایه‌گذاری	سرمایه‌گذاری در بخش‌های ماندگار و طولانی‌مدت نه مصرفی و غیرضروری، افتتاح حساب‌های طولانی‌مدت برای اعضای خانواده، سرمایه‌گذاری در بورس، خرید طلا و زمین برای انباشت سود، تلاش برای دستیابی به مشاغل با درآمد بالا

«در حال حاضر همه چی تغییر کرده، در خانواده امروز احترام و دوست داشتن و این چیزا خیلی کم و بی‌معنی شده، میشه گفت همه چی پول و مادی شده من خودم همیشه فک می‌کنم از روابط تو خانواده و حتی ارتباط با اطرافیان چقدر می‌تونم منفعت به دست بیارم چون این فرصت رو برام به وجود میاره که از طریق پول که به دست میارم ابراز وجود کنم چون تنها راه همینه، این خودش باعث میشه که یه فرهنگ جدید به وجود بیاد و پول

جای همه چی رو بگیره» (مرد، ۳۸ ساله، فوق لیسانس).

«تو جامعه تنها چیزی که جواب میده پول هست، خودم در حال حاضر بیشتر از این که بخوام به تشکیل خانواده و این جور چیزا فکر کنم سعی می‌کنم به شغل مناسب برای خودم دست و پا کنم چون از طریق اون می‌تونم به خواسته‌هام برسم و به امنیت رو تجربه کنم. الان دیگه مثل گذشته نیست که خانواده فقط تنها راه برآوردن کردن نیازها باشه، آدم وقتی پول داشته باشه می‌تونه همه نیازهای خودش رو برطرف کنه. خانواده یه بار اضافه رو رو دوش می‌ذاره» (مرد، ۳۱، ساله، دکتری).

«من همیشه به بچه‌ها و شوهرم میگم پول کمتری خرج کنیم گاهی پیش میاد که سالی یه بار مسافرت می‌ریم یا از چیزهای غیرضروری برای خرید خونه جلوگیری می‌کنم البته گاهی بهم میگن تو خسیس هستی و پول خرج نمی‌کنی، ولی اگه اینا کارها رو نکنم هیچ پس اندازی برام جمع نمیشه تمام تلاشم رو می‌کنم که بین حقوق و دخل و خرجم فرق نباشه چون چیزی دستم رو نمی‌گیره» (زن، ۳۲ ساله، لیسانس).

«من الان ۴۷ سالمه اگه بگم کل زندگیم رو کار کردم دروغ نگفتم و همیشه به بچه‌هام گفتم سرمایه‌گذاری کنن پول جمع کنن. خیلی وقت‌ها بوده، از نیازهای اصلی زندگیم گذشتم تا تونستم خونه‌ای بخرم، طلاایی پس انداز کنیم با خانواده‌ام و یا حتی بچه‌هام رو کلاس کنکور بفرستم یه رشته خوب قبول بشن» (مرد، دیپلم، ۴۷ ساله، لیسانس).

شرایط علی

تلقی از اقتصادگرایی و مجموعه‌ای از کنش‌های اقتصادی که افراد در درون خانواده به آن‌ها میل پیدا کرده‌اند به تنهایی بروز نکرده است. در اینجا سه مقوله اصلی بازاری شدن، نوسازی و ارتباطات به عنوان شرایط علی، مطرح شده‌اند.

بازاری شدن، از مفاهیم خصوصی‌سازی و کارکردزایی از خانواده بدست آمده است. بخش قابل توجهی از منابع عمومی به بخش خصوصی واگذار شده است. اگر در گذشته هزینه‌های کمی برای مدرسه، بهداشت و... پرداخت می‌شد، در حال حاضر این موارد به کالایی تبدیل شده است که باید آن را خریداری کرد که به تبع هزینه‌های بالایی را بر دوش خانواده گذاشته است. وقتی هزینه خدمات عمومی بالا می‌رود باید به عنوان کالا برای خرید آن پول پرداخت کرد که می‌توان در این زمینه منطق بازار را دید. این سازوکار ناگزیر خانواده را به عنوان یکی از اصلی‌ترین مصرف‌کننده‌ها برای خرید کالا معرفی می‌کند. تنها راه دستیابی به

چنین کالاهای مصرفی، داشتن سرمایه مالی و تمکن مالی است. «زندگی‌ها امروز خیلی سخت شده مخصوصاً برای خانواده‌ها واقعاً نمیشه نفس کشید. من دوتا بچه دارم واقعاً نه می‌تونن برن یه دانشگاه خوب درس بخونن، یا مریض میشن ببرم یه دکتر خوب، اونایم که هستن فقط خصوصی هستن منم پول ندارم. در حال حاضر هم هیچ کمکی به خانواده‌های که وضعیت ضعیف دارن نمی‌کنم. من به ناچار مجبورم کل روز و کار کنم تا حداقل‌های زندگی رو تأمین کنم چون تنها راه رفع و تأمین حداقل‌های زندگی پول و مادیات هست» (مرد، متأهل، ۶۱ ساله، دیپلم).

جدول ۳. مفاهیم اولیه، مقوله‌های دست اول و دست دوم شرایط علی اقتصادگرایی خانواده

Table 3. Basic concepts, first-order and second-order components of the causal conditions of family economism

مقوله دست دوم	مقوله دست اول	مفاهیم اولیه
	خصوصی‌سازی	کاهش خدمات عمومی، افزایش هزینه‌های مسکن، بهداشت و درمان و آموزش، کالایی شدن خدمات عمومی، حذف یارانه‌های دولتی و حمایتی برای خانواده، واگذاری خدمات عمومی و اجتماعی به بخش‌های خصوصی، بالا رفتن هزینه‌های استفاده از خدمات
بازاری شدن	کارکردزایی از خانواده	به وجود آمدن نهاد هم‌عرض خانواده، دخالت در چگونگی انجام وظایف خانواده، جایگزین شدن روابط بازار در خانواده، کاهش نقش خانواده در تصمیم‌گیری در ازدواج و اشتغال و جامعه‌پذیری، کم‌رنگ شدن نقش زنان در خانواده و اولویت پیدا کردن مبانی اقتصادی، عدم نیاز به خانواده برای رفع نیازهای روحی و جسمی، اولویت پیدا کردن منطق مادی بر منطق اجتماعی و فرهنگی، ضعیف قلمداد کردن خانواده به واسطه کارکرد سنتی، کم‌رنگ شدن ارزش‌های دینی در خانواده به واسطه برتری مادیات، عدم توان خانواده در حفظ ارزش‌ها و هنجار
نوسازی	شهردنشینی	افزایش شهردنشینی، به رسمیت شناخته شدن در شهر از مسیر تمکن مالی، بهره‌مندی از منابع و امکانات شهری به واسطه پول، نیاز فضای شهری به انباشت سرمایه، بهره‌مندی از منابع و امکانات درگرو دسترسی به پول، تقلیل روابط اجتماعی به روابط شهری
	یکسان‌سازی	سنجش خانواده بر معیار اقتصادی و تمکن مالی، اقتصاد تنها اولویت اعضای جامعه، هم‌شکلی تمام خانواده‌ها از مسیر توجه به مادیات، نفی تکثرگرایی و تلاش برای انسجام و هم‌شکلی خانواده
ارتباطات	رسانه	بی‌توجهی رسانه به مناسبات فرهنگی و اجتماعی خانواده، تبلیغ مفاهیم اقتصادی در تلویزیون و فضای مجازی، جایگزین کردن مادیات به عنوان ارزش برتر، بازنامی از خانواده سنتی به عنوان عنصر بازدارنده
	تبلیغات	تبلیغ کالاهای تولیدی، نیاز تراشی برای بهره‌مندی و استفاده از منابع برای خانواده، توجیه کردن خانواده برای بهتر زندگی کردن از طریق ترویج کالاهای مصرفی در تلویزیون و شبکه‌های اجتماعی

زندگی کنن ولی نمی‌تونن چون جوری شده که انگار همه باید به سمت مادیات برن و یه شکل بشن» (زن، ۳۸ ساله، فوق لیسانس). ارتباطات (رسانه و تبلیغات) نیز از دیگر عواملی بوده که از نظر کنشگران تأثیر مستقیمی بر تقویت نگرش مثبت نسبت به اقتصاد شده است. از منظر مصاحبه‌شوندگان نادیده گرفتن ارزش‌های خانواده، تلقی از خانواده سنتی به عنوان عنصری بازدارنده و ترویج ارزش‌های مادی خانواده در بستر رسانه‌های جمعی، سبب ترویج فرهنگ اقتصادی در میان خانواده شده است. علاوه بر رسانه، تبلیغات نیز یک عنصر اساسی برای ترویج و تزریق سازوکار اقتصادگرایی و توجه ویژه به آن از منظر کنشگران بوده است؛ زیرا آموزش و برنامه‌ریزی‌هایی که در حوزه‌های مختلف شغلی و تحصیلی، منجر به تقویت اقتصادگرایی و اهمیت آن در بطن زندگی خانواده شده است.

«خیلی از شبکه‌های مختلف و رسانه با توجه به کاری که دارم استفاده می‌کنم و واقعاً هم خیلی راحت می‌تونن تو ذهنیت افراد تأثیر بذارن مثل تلویزیون، اینستاگرام، تلگرام و در همه اونایه پیام مشترک در مورد دنیایی اطراف و حتی خانواده هست که مناسبات سنتی از بین رفته ارزش دنیایی امروز فقط پول هست و این خودش کم کم به آدم یاد میده که پول حرف اول رو می‌زنه» (زن، ۲۹ ساله، لیسانس). «تولید چیزهای جدید و به روز و این که برای بر طرف کردن نیازهامون ازش استفاده کنیم خیلی زیاد شده مثلاً کالاهای مصرفی که نشون میدن و یا حتی تو سطح شهر در موردش بنر می‌زنن و لینک تبلیغات میاد همشون نشون میدن که برای دستیابی به اینا باید پول داشته باشیم» (زن، دیپلم، ۳۹ ساله دیپلم). همان‌گونه که در شرایط علی بیان شد، خانواده‌ها ناگزیر و به اجبار به مناسبات اقتصادی روی آورده‌اند، زیرا منطقی که بر جامعه حاکم شده است منطق بازار است، به طوری که در خانواده به صورت مداوم همه چیز در حال عرضه و خرید و فروش است. تنها راه دوام در آن تأکید بر مناسبات اقتصادی است.

شرایط زمینه‌ای

مجموعه تحولات اجتماعی و دگرگونی‌های که در بستر جامعه رخ داده است، ناگزیر خانواده را نیز متحول کرده است. زمانی که در سطح کلان، مادیات جای خود را به همه چیز می‌دهد سایر ابعاد اجتماعی نیز باید خود را همگام با وضع موجود هماهنگ کنند. در این بخش، دگرگونی در ارزش و هنجارها و مصرف‌گرایی از مقولات

در بحث کارکردزایی، رونق گرفتن منطق اقتصادی و نفی ارزش‌های اجتماعی به نفع سود محوری است که مصاحبه‌شوندگان به آن اشاره کرده‌اند. کارکردهای خانواده توسط نهادهایی که منطق بازار بر آن‌ها حاکم است گرفته شده است و بتدریج خانواده از محتوا تهی شده است.

«قبلاً فقط یه خانواده بود که وظیفه تربیت بچه‌ها رو برعهده داشت و بعدش مدرسه و تحصیل. الان دیگه اینجوری نیست مهد کودک، مراکز مشاوره و... خیلی زیاد شده که همه‌ام برای خانواده هزینه‌بر هست و انگار همه اینا دارن تو کار خانواده دخالت می‌کنن و وانمود می‌کنن که خانواده نمی‌تونه کارش رو انجام بده» (زن، ۳۷ ساله، دیپلم).

«قبلاً همه چیز در خانواده معنی و مفهوم پیدا کرد این در حالی که الان اینجوری نیست. آدم‌ها به چشم فرصت به همه چی نگاه می‌کنن مثلاً پدرم، زنم، شوهرم چقدر می‌تونن برام منافع داشته باشن، انگار اونایه وسیله هستن در خدمت افراد در خانواده» (مرد، ۴۸ ساله، دکترا).

نوسازی در قالب، دو عنصر شهرنشینی و یکسان‌سازی سبب اهمیت سازوکار اقتصادی در نهاد خانواده و تکاپوی آنان برای دستیابی به مادیات شده است. گسترش شهرنشینی باعث تحول در زندگی خانوادگی شده به طوری که خانواده‌ها برای ادامه حیات خودشان در زندگی شهری به مناسبات اقتصادی روی می‌آورند و برای ادامه زندگی خود و بهره‌مندی از منابع و امکانات موجود، نیازمند تمکن مالی شدند.

«ما چند ساله اومدیم شهر زندگی می‌کنیم، زندگی شهر دردسرهای خودش رو داره، مخصوصاً برای خانواده‌ها چون تنها راه به رسمیت شناخته شدن پول هست، مثلاً کجا زندگی می‌کنی، کارت چیه، روابط اینجا صرفاً پولی هست. علاوه بر این شهر خودش برای این که توش زندگی کنی باید براش پول پرداخت کنی و حتی استفاده از چیزهای کوچیک و جزئی و همین آدم رو مجبور می‌کنه به پول فکر کنن» (مرد، ۲۹ ساله، لیسانس).

یکپارچه‌سازی و یکسان‌سازی که از اصول مدرنیته است سبب شده که مجموعه فعالیت‌های فرهنگی، اجتماعی که در خانواده بوده است کنار گذاشته شود و باعث شده خانواده در چارچوب اقتصادی و مجموعه منابع اقتصادی که در اختیار قرار دارد مورد توجه قرار گیرد. «جامعه‌ای که الان داریم توش زندگی می‌کنم همه چی رو داره به مدل می‌کنه مثلاً همه یه چیزی بپوشیم، یه شکل بشیم یه جوری رفتار کنیم، شاید واقعاً خیلی از خانواده‌ها باشن بخوان یه جور دیگه

اصلی بوده است که به‌عنوان شرایط زمینه‌ای معرفی شده است.

جدول ۴. مفاهیم اولیه، مقوله‌های دست‌اول و دست‌دوم شرایط زمینه‌ای اقتصادگرایی خانواده

Table 4. Basic concepts, primary and secondary categories of the background conditions of family economism

مقوله دست‌دوم	مقوله دست‌اول	مفاهیم اولیه
	هویت زدایی از خانواده	تحمیل ارزش‌های غربی به خانواده، تمایل زنان به تحصیل و مهارت‌آموزی، تأمین نیروی کار جامعه از طریق فعالیت زنان، کسب استقلال مالی و اجتماعی، توان ابراز وجود در خانواده و اجتماع، تضییع نقش زنان به‌عنوان زن سنتی
دگرگونی در ارزش‌ها و هنجارها	وجود تمکن مالی برای تداوم خانواده	تمایل مردان به ازدواج با زنان شاغل، ارجحیت پیدا کردن مناسبات مادی نظیر شغل و تحصیلات برای خانواده، عدم تمایل خانواده به داشتن فرزند به واسطه نبود پشتوانه اقتصادی، تمایل زنان با ازدواج با مردان پول‌دار، نفی نگرش به ساده‌زیستی برای تشکیل خانواده، تمایل به تجمل‌گرایی افراد برای تشکیل خانواده
	تلقی از سعادت‌مندی درگرو مادیات	رسیدن به ایده‌آل‌های زندگی در خانواده از مسیر تمکن مالی، خوشبختی در خانواده از مسیر داشتن منابع اقتصادی، تأمین شدن امنیت و آرامش از مسیر سرمایه اقتصادی، عدم نیاز به دیگران به واسطه وجود منابع اقتصادی، امکان دسترسی به منابع موجود برای خانواده
	مصرفی	تولید کالاهای لوکس و غیرضروری، یک بار مصرف بودن کالاهای تولیدی، تولید کالاهای مصرفی و عرضه آن به بازار، نیازتراشی جامعه برای مصرف بخش زیادی از تولیدات، تقویت روحیه تنوع‌طلبی در میان خانواده برای مصرف
مصرف‌گرایی	تجمل‌گرایی	کم‌نیاز بودن خانواده در هنگام ارتباط با یکدیگر، به رسمیت شناخته شدن، تقویت حس رقابت در برابر خانواده‌های دیگر، حس اعتماد به نفس در مصرف کالا، مقبولیت اجتماعی برای خانواده، جلوگیری از طرد و تمسخر، ابراز وجود، چشم و هم‌چشمی در میان خانواده‌ها
	مد	تلاش خانواده برای به‌روز شدن، همگام شدن با تحولات اجتماعی، کسب هویت در جامعه، پرهیز از کهنگی

هویت‌زدایی از خانواده و اهمیت اشتغال زنان بیش از وظایف خانوادگی و مزایایی که به آنان تعلق می‌گیرد، زمینه دگرگونی در ارزش‌ها و هنجارها در خانواده و میل به اقتصادگرایی فراهم نموده است. مصاحبه‌شوندگان بر این باور هستند تمکن مالی برای حیات خانواده یک پدیده الزامی است زیرا بدون وجود پول نمی‌توان خانواده تشکیل داد. ضمن این که تقویت نگرش به سعادت‌مندی و رستگاری از طریق پول، جایگزین تمام مناسبات دینی، فرهنگی و

اجتماعی در خانواده شده است.

«زندگی‌های امروز خیلی تغییر کرده همه دوست دارن شبیه خارجی‌ها زندگی کنن، مثلاً زن‌ها بیرون خونه کار کنن و این برایشون ارزش هست و فقط با پول میشه که تو جامعه دیده بشه، ارزش‌های دینی کم‌رنگ شده، انگار ارزش جدید با پول معنی پیدا می‌کنه» (مرد، ۵۵ ساله، سیکل).

«امروز دیگه فهم شعور و اینا معنی نمیده، فقط پول که مهم شده تو خانواده مثلاً همه مردا دوست دارن با یه خانم ثروت‌مند ازدواج کنن دیگه ام به بچه دار شدن فک نمی‌کنن» (زن، ۲۵ ساله، دیپلم).

«پول داشتن تنها چیزیه که امروز می‌تونه آدم رو به همه چیز برسه. امنیت، آرامش خوشبختی رو برات فراهم کنه و حتی نیازی به کسی نداشته باشه و راحت بتونی نیازهای خودت برآورده کنن» (زن، ۳۵ ساله، دیپلم).

مصرف‌گرایی نیز از جمله عواملی است که مصاحبه‌شوندگان به آن اشاره کرده‌اند. تولید کالاهای مصرفی و نگرش مثبت به مصرف آن، تجمل‌گرایی در راستای به رسمیت شناخته شدن و مدگرایی برای همگام شدن با مجموعه تحولات، سبب شده که افراد اقتصادگرا شوند.

«من هر وقت میرم بازار خرید کنم ناخواسته کلی خرج می‌کنم واقعاً شاید خیلی ضروری نباشه هم چون به چشمم قشنگ و با طرز استفاده‌اش آشنا می‌شم، دوست دارم بگیرم با این وجود ممکنه خیلی هم برام کاربرد نداشته باشه و اما چون چیزهای که هست تنوع هم داره آدم رو تشویق می‌کنه بخره و البته این خودش نیاز به وجود پول هست واقعاً میشه گفت چیزهای که هست آدم رو فریب میدن تا چیزی رو بخریم» (زن، ۲۹ ساله، لیسانس).

«عقل آدم الان به چشم هست این که چقدر پول داری چقدر می‌تونی خودت رو مداوم عوض کنی این الان تو خانواده‌های خیلی مهم شده، من مجبور به خاطر این که جلو همکارام و دوستام طرد نشم و احساس اعتماد نفس بهم دست بده و جلوی اونا کم نیارم واقعاً مجبور سالی یکبار حداقل در حد یه چیز کوچیک چیزی بخرم برای تو خونه یا وقتی مسافرت میرم برای کم نیارم جلوی اونا خرید کنم واقعاً این بر خلاف میل خودمه چون باید کلی هزینه پرداخت کنم و فقط چشم‌وهم‌چشمی است» (مرد، ۳۹ ساله، لیسانس).

«الان تو هر خانواده هر کی خرید نکنه، به روز نباشه و یه جورهای با چیزهای که مد هستن هماهنگ نشه هویت نداره انگار کهنه می‌شه، به زبون ساده‌تر کلاس آدم میاد پایین انگار آدم هر

و مسائل فرهنگی و اجتماعی فقط شعاری مطرح است اینا همگی عدم ارتباط بین واقعیت و چیزهای است که دولت داره انجام میده. الان تو رسانه و حتی کل برنامه‌ها فقط میگن معیشت و خانواده خوب این یعنی فقط پول مهم هست» (زن، ۳۲ ساله، لیسانس).

اقتصاد سیاسی در این که افراد جامعه چقدر، چگونه و کی داشته باشند نقش مهمی دارد. مفاهیم نابرابری اجتماعی و اقتصادی که از دل گزاره‌های مصاحبه‌شوندگان استخراج شده است اشاره به نقش دولت در توزیع مزایا و فرصت‌های شغلی، تحصیلی، سیاسی و اجتماعی دارد. «این که همه‌چیز فقط برای یه عده محدود فراهم شده،

توزیع ناعادلانه درآمد، نبود فرصت‌های شغلی، خودش یه مشکل بزرگ شده که مخصوصاً برای کسانی که درآمد پایین دارن. خیلی در دسر داره حالا این برای خانواده‌ها بیشتر مشکل داره چون ناخواسته افراد مجبور میشن برای دست‌یابی به حداقل‌های زندگی بیشتر به سرمایه‌های اقتصادی توجه کنن» (مرد، ۳۸ ساله، لیسانس).

«درآمدها خیلی نابرابر هست مثلاً حقوق یه کارگر تو همه‌جا یه جور نیست این درحالی که یه عده با حقوق‌های خیلی بالا زندگی می‌کنن این مشکلات باعث شده که افراد راه‌حل این مشکلات رو فقط پول بدونن» (مرد، ۴۶ ساله، لیسانس).

بحران‌های اقتصادی نیز بیش از هر نهاد دیگری خانواده را مورد تهدید قرار می‌دهد که در اینجا بی‌ثباتی اقتصادی و بیکاری از عوامل تأثیرگذار هستند. بی‌ثباتی در قیمت، بالا بودن نرخ بیکاری و عدم جذب افراد در مشاغل سبب تقویت این نگرش شده است که همواره برای برون‌رفت از چنین بحرانی، دستیابی به سرمایه اقتصادی تنها راه ممکن است.

«آمار تورم تو ایران خیلی بالاس، حتی سطح درآمدی خانواده‌ها با دخلشون نمی‌خونه» (مرد، ۳۱ ساله، لیسانس). «کار نیست آمار بیکارا سر به فلک کشیده کسی هم پاسخ‌گو نیست. این معضل بیشترین تأثیرش رو روی خانواده گذاشته، من الان چهارساله استخدامی شرکت می‌کنم هر بار با بهانه‌های مختلف رد میشم یه مدت تو یک شرکت خصوصی کار کردم هر بار برای چند ماه بیکار می‌شدم، با این وضعیت اقتصادی جامعه واقعاً نمیشه بدون پول زندگی کرد» (مرد، ۲۹ ساله، لیسانس).

بخش قابل توجهی از موارد مطرح شده مانند نابرابری، تورم، بیکاری ریشه در سازوبرگ‌های نظام سرمایه‌داری دارد که دولت نتوانسته آن را کنترل کند و برای همین، اقتصادمحوری نقش مهمی در خانواده پیدا کرده است.

چی میان تو جامعه باید استفاده کنه» (زن، ۳۷ ساله، دیپلم).

شرایط مداخله‌گر

در این بخش تلاش شده است تا عوامل مداخله‌گر در اقتصادگرایی خانواده شناخته شود. ضعف در حوزه سیاست‌گذاری، اقتصاد سیاسی و بحران‌های اقتصادی کلان از مهم‌ترین عوامل مداخله‌گر از منظر مصاحبه‌شوندگان شناخته شده است.

جدول ۵. مفاهیم اولیه، مقوله‌های دست اول و دست دوم شرایط مداخله‌گر اقتصادی خانوادگی

Table 5. Basic concepts, first-order and second-order components of the intervening conditions of family economism

مفاهیم اولیه	مقوله دست اول	مقوله دست دوم
عدم هماهنگی نهادهای متولی خانواده، مشخص نبودن سیاست‌های فرهنگی و اجتماعی برای خانواده	فقدان برنامه‌ریزی منسجم	ضعف در حوزه سیاست‌گذاری
تقلیل دادن بخش زیادی از مسائل اجتماعی به مناسبات اقتصادی، عدم توجه به سرمایه‌های فرهنگی و اجتماعی برای خانواده، سعی در برطرف کردن مسائل خانواده از منظر اقتصادی	درک نادرست سیاست‌گذاران	
در دسترس بودن منابع برای یک عده محدود، شکاف درآمدی، نابرابری در توزیع درآمدها	نابرابری اقتصادی	مناسبات اقتصادی سیاسی
توزیع نابرابر فرصت‌های شغلی، تحصیلی	نابرابری اجتماعی	
تورم زیاد، نوسان قیمت‌ها، عدم امنیت اقتصادی، عدم تعادل بین درآمد و هزینه خانواده، کاهش سطح دستمزدها	بی‌ثباتی اقتصادی	بحران‌های اقتصادی
کاهش اشتغال دولتی، بیکاری زیاد، تعدیل نیروی کار، شرایط دشوار استخدامی، کاهش قراردادهای شغلی، بی‌ثباتی شغلی	بیکاری	

ضعف در حوزه سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و اجتماعی در حوزه کلان از مهم‌ترین عوامل مداخله‌گر از منظر مصاحبه‌شوندگان بوده است. درک نادرست مناسبات فرهنگی و مسائل و مشکلات خانواده و صرفاً تقلیل دادن تمام آن‌ها به مسائل اقتصادی منجر به اهمیت پیدا کردن سازوکار اقتصادی و نادیده گرفتن مناسبات اجتماعی و فرهنگی شده است.

«تو ایران انگار هیچ چیز باهم هماهنگ نیستن، سیاست‌های حمایتی در مورد خانواده وجود نداره همه‌چیز روابط اقتصادی است

راهبردها

مصاحبه‌شوندگان در لابه‌لای صحبت‌های خود به راهبردهای فرهنگ‌سازی اقتصادی و جامعه‌پذیری اقتصادی در مواجهه با وضعیت ایجاد شده اشاره کردند.

جدول ۶. مفاهیم اولیه، مقوله‌های دست‌اول و دست‌دوم راهبردهای خانواده‌ها در مواجهه با اقتصادگرایی

Table 6. Basic concepts, primary and secondary categories of family strategies in the face of economism

مفاهیم اولیه	مقوله دست‌اول	مقوله دست‌دوم
افزایش ساعت کاری بیرون از منزل، عدم توجه به نیازهای فردی برای کاهش هزینه، تلاش برای دستیابی به شغل مناسب با درآمد بیشتر، تقلیل روابط اجتماعی به اقتصادی	تولید زیست جهان اقتصادی	فرهنگ‌سازی اقتصادی
برتری دادن به اقتصاد به‌عنوان ارزش برتر، تلاش برای کسب سود بیشتر از مسیر کار کردن تمام اعضای خانواده از جمله زنان، دو شغله شدن مردان در خانواده برای انباشت سود، صرفه‌جویی در هزینه‌ها، تلاش برای هماهنگ کردن دخل و خرج	کسب ثروت	
الگوی‌پذیری از رسانه در خصوص چگونگی انباشت سرمایه، تحقیق در حوزه‌ها و مشاغلی که منجر به کسب سود می‌شوند، تلاش برای یادگرفتن چگونگی انباشت سرمایه، آموزش به کودکان و نوجوانان در خصوص سرمایه‌گذارهای مالی و شغلی در خانواده	یادگیری انباشت سرمایه	جامعه‌پذیری اقتصادی

افراد از طریق تولید زیست جهان اقتصادی و احاطه کردن زندگی خودشان با سازوکارهای اقتصاد سعی می‌کنند روش زندگی خود را تغییر دهند. کسب ثروت از مواردی است که خانواده‌ها در رفتارها و کنش خود به آن اشاره کردند. جامعه‌پذیری اقتصادی از طریق آموزش چگونگی انباشت سرمایه نیز از راهبردهایی است که برای بقا و دوام خانواده از آن سود می‌جویند.

«کل زندگی خانواده به خاطر این‌که بتونن با تغییرات و خواسته جامعه هماهنگ بشن تغییر کرده مثلاً من و همسر هر دوشاغل هستیم واقعاً خیلی کم پیش میاد درست‌وحسابی خونه باشیم. سعی می‌کنیم بیشتر کارکنیم کمتر خرج کنیم تا بتونیم سرمایه‌ای پس‌اندازی جمع کنیم، واقعاً خیلی کم مهمونی میریم یا کسی میاد خونمون چون برامون هزینه اضافی داره و این تو بقیه دوستان هامون هم می‌بینم یه روش زندگی شده» (مرد، ۳۲ ساله، لیسانس).

«واقعاً تنها کاری که همیشه انجام داد تا افراد به خواستش برسه همین‌که اقتصاد و کسب ثروت برایش یه ارزش باشه و اون‌رو میشه از طریق کارهای مختلف به دست آورد مثل صرفه‌جویی، دو شغله شدن، ورود زنان به بازار کار. من اینو عیناً دیدم آدم هر کار می‌کنه تا پول بهش بدن و هزینه‌هاش باهم بخونه» (مرد، ۳۸ ساله، فوق‌لیسانس).

«دنیاپی که ما امروز داریم درش زندگی می‌کنیم و روبه‌جلو

میریم فقط پول و سرمایه برایش مهمه و با اونه که جلو میره که برای برخورد با این موضوع و این‌که چیکاری انجام داد رسانه و الگوپذیری از اون خیلی مهمه، آموزش به بچه و یادگرفتن چه جوری انباشت سرمایه خیلی مهمه که اکثر خانواده به این مسائل توجه می‌کنن و مسیر درستی برای انباشت سرمایه و دوام خانواده است» (مرد، ۳۹ ساله، لیسانس).

پیامدهای اقتصادگرایی

اقتصادگرایی صرف در خانواده و تقلیل دادن تمامی ساحت‌های زندگی خانواده به ساحت اقتصادی هم در سطح فردی و هم در سطح اجتماعی پیامدهایی به همراه دارد. در این زمینه مقوله‌های اختلالات روانی، بی‌تفاوتی اجتماعی و آسیب‌های اجتماعی استخراج شده است.

جدول ۷. مفاهیم اولیه، مقوله‌های دست‌اول و دست‌دوم پیامدهای اقتصادگرایی خانواده

Table 7. Basic concepts, primary and secondary categories of the consequences of family economism

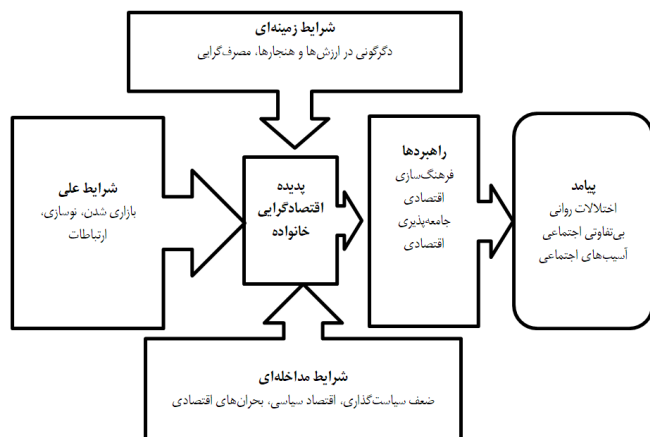
مفاهیم اولیه	مقوله دست‌اول	مقوله دست‌دوم
تنش به‌واسطه تلاش بی‌وقفه برای دستیابی به مناسبات اقتصادی، ترس از دست دادن منابع اقتصادی، تحمیل فشار کاری بر اعضای خانواده، نگرانی خانواده از طرد و تمسخر به‌واسطه عدم وجود منابع اقتصادی	اضطراب	اختلالات روانی
تنهایی و طرد به خاطر کاهش روابط اجتماعی با دیگران، کاهش سرمایه اجتماعی در خانواده	انزوا	
عدم احساس تعلق و مسئولیت‌پذیری به دیگران و محیط پیرامون، فقدان احساس نوع‌دوستی، سلب مسئولیت از خانواده، خودخواهی در خانواده، ترس از دست دادن منابع خانواده از ارتباط با جامعه و دیگران	کاهش مسئولیت اجتماعی	بی‌تفاوتی اجتماعی
تلاش خانواده برای موکول کردن همه‌چیز به آینده، عدم توجه به زندگی حال و نیازهای فردی نظیر تفریح، سرگرمی و تقلیل دادن تمام این موارد به مصرف کالا، از بین رفتن روال عادی زندگی برای رسیدن به ثروت	آسیب زندگی روزمره	
اشتغال زنان در خانواده در مشاغل سطح پایین نظیر کار فصلی، تجربه زیسته نامنی شغلی و محیط نامناسب شغلی برای کسب درآمد، انباشت ثروت برای خانواده از طریق فروش مواد مخدر، رشوه‌گیری، افزایش دزدی برای کسب پول	بروز مشاغل غیرقانونی و اقتصاد سیاه	بروز آسیب‌های اجتماعی
شکل‌گیری ازدواج سفید و کاهش باروری، افزایش طلاق، افزایش سن ازدواج، افزایش تجرد و بیوگی، افزایش زنان بدون سرپرست	آسیب‌های خانواده	

برای نیازهای آنی خود انجام نمی‌دهند و سبب می‌شود که افراد نتوانند روال عادی زندگی خودشان را سپری کنند.

«خانواده همه چی رو فدای پول کرده، واقعاً زندگی نیست، الان نه میشه یه مسافرت رفت نه سرگرمی داشت و حتی چیزهایی که دلت می‌خواد داشته باشی، همه فقط کار می‌کنن انگار کل زندگی فقط کاره، این لذت زندگی کردن رو می‌گیره، اصلاً متوجه نمیشی چه جوری می‌گذره» (زن، ۳۵ ساله، دیپلم).

عموماً داشتن سرمایه و انباشت ثروت ریشه در مجموعه فعالیت‌های شغلی و کار دارد به واسطه همین، اعضای خانواده سعی می‌کنند برای دستیابی به سرمایه اقتصادی به انواع مشاغل روی آورند که این امر سبب تن دادن افراد به انواع مشاغل سطح پایین و ناامن و حتی غیرقانونی می‌شود که در جامعه نیز سبب آسیب‌های جبران‌ناپذیر می‌شود. در این بخش می‌توان گفت که انسان‌ها در بستر جامعه نوین انسان بدهکاری هستند و سعی می‌کنند از هر مسیری به پول و سرمایه دست پیدا کنند تا بقا و دوام خود را تضمین کنند.

«بخش زیادی از خلاف، دزدی‌ها و تجربه‌های کار سخت، مثل کارگری فصلی با بدترین شرایط، فقط به خاطر پولی که داره انجام میشه. الان دزدی فساد و حتی افزایش کارگری زنان خیلی زیاد شده، حالا شاید به پول برسند ولی واقعاً عوارض جسمی روحی و حتی اجتماعی رو، روی جامعه میذاره» (مرد، ۴۸ ساله، دکتری).

شکل ۱. مدل پارادیمی اقتصادگرایی در خانواده

Figure 1. Paradigmatic model of economism in the family

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف شناسایی سازوکارهای اقتصادگرایی در نهاد خانواده در شهر کرمانشاه انجام شده است. نهاد خانواده در یک

مجموعه اعمالی که اعضای خانواده برای تداوم حیات خود در پیش گرفته‌اند، موجب فشار مضاعف به زندگی فردی و اجتماعی آنان شده است که چارچوب اضطراب و انزوا و در نهایت اختلال‌های روانی بروز می‌کند.

«وقتی خیلی به چیزی تکیه می‌کنی همیشه این ترس از دست دادنش روداری و هم می‌خوای بیشتر ازش داشته باشی. مسئله پول و سرمایه اینجوریه من خودم همسرم و بچه‌هام واقعاً کلافه میشیم، چون وقتی مدام کار می‌کنی وقتی برات نمی‌مونه که برای خودت بذاری، برات یه فشار میاره می‌ترسی اون چیزارو از دست بدی واقعاً برای خودم پیش اومده که مدام این نگرانی در مورد مسائل مالی باهام باشه و این فشار نهایتاً منجر به اختلاف در خانواده و طلاق هزار دردسره دیگه میشه» (زن، ۳۷ ساله، دیپلم).

«آدم‌ها تو دنیایی امروز خیلی تنهاتر شدن، زندگی عادی از بین رفته همه چی شده پول، نه دوستی نه ارتباط همه چی به خاطر پول کم‌رنگ شده و این واقعاً بی‌پناهی رو واسه آدم‌ها نشون میده. الان خیلی از خانواده‌ها رو می‌بینم که باهم ارتباط ندارن اونم به خاطر پول» (زن، ۴۰ ساله، دکتری).

در سطح اجتماعی نیز اقتصادگرایی در خانواده سبب بی‌مسئولیتی خانواده نسبت به سایر پدیده‌های اجتماعی شده است. خانواده در بستر سازوکار اقتصاد سایر ابعاد را نادیده می‌گیرد و تنها به این فکر می‌کند که چگونه می‌تواند پول و تمکن مالی را افزایش و یا آن را نگهداری کند و این امر سبب بی‌تفاوتی خانواده به جامعه می‌شود.

«زندگی‌های امروزی خیلی عوض شده، الان هیچکی هوای کسی دیگه‌ای رو نداره مگر این که خیر طرف توش باشه، الان در اولویت هر کسی فقط خودش، تو اقوام فامیل یا خانواده اگه مشکلی پیش بیاد خیلی کم آدم دوست داره کمک کنه چون می‌ترسه، وقتی پول جای همه چی رو بگیره همین میشه دیگه، من خیلی از خانواده‌ها رو می‌بینم که ازدواج شون به سبک جدید، چون میگن هزینه و مسئولیت نداره یا بچه‌دار نمیشن چون پول ندارن اینا هیچ توجهی به هیچ ندارن اگه اینجوری باشه دیگه خانواده‌ای وجود نداره» (مرد، ۳۸ ساله، فوق‌لیسانس).

بروز آسیب‌های اجتماعی از مهم‌ترین پیامدهای اقتصادی شدن نهاد خانواده است که سبب حاشیه‌ای شدن زندگی روزمره می‌شود. مصاحبه‌شوندگان بر این باور بودند که اقتصادگرایی سبب نادیده گرفتن نیازها و خواسته‌ها و موکول کردن آن به آینده می‌شود. به این صورت که افراد در حال زندگی نمیکنند و تلاشی

به‌عنوان عوامل مداخله‌ای توانسته‌اند اقتصادگرایی را بر نهاد خانواده تحمیل کنند که این وضعیت ناشی از ضعف در حوزه سیاست‌گذاری اجتماعی و اقتصادی، اقتصاد سیاسی دولت و بحران‌های اقتصادی بوده است. زمانی که نهادهای قدرت در سطح فرهنگی و اجتماعی نتوانند قوانین جدید را همگام با تحولات ارائه بدهند و درست سیاست‌گذاری نکنند، نهاد خانواده ناگزیر مسیر تحمیلی منطق بازار را در پیش خواهد گرفت. دولت هم به شکل ایجابی و سلبی در این زمینه نقش داشته است. شرایط اقتصاد سیاسی جامعه که متأثر از سیاست‌های مالی و بانکی دولت‌ها بوده است. در عدالت و یا بی‌عدالتی توزیعی منابع و دسترسی‌ها و همچنین عدم کنترل تورم، بیکاری و ... نقش مهمی داشته است. یافته مذکور مشابه نظر **هاروی (۱۳۸۶)** در مورد نهادهای قدرت است که اعتقاد داشت نهادهای قدرت، روابط توزیعی ثروت و حمایت از افشار آسیب‌پذیر را در دستور کار خود قرار نمی‌دهند.

با چنین وضعیتی راهبردی که پیش پای خانواده‌ها قرار گرفته است، فرهنگ‌سازی اقتصادی و جامعه‌پذیری اقتصادی بوده است که منجر به پذیرش منطق اقتصاد در جامعه و همچنین در نهاد خانواده شده است. در خانواده چنین رویکردی باعث عادت‌واره اقتصادی شده است.

نهاد خانواده به‌عنوان یک نهاد اجتماعی کمتر به لحاظ چگونگی رخنه مناسبات سرمایه‌دارانه مورد توجه بود است این در حالی است که یافته‌های پژوهش نشان داد که خانواده بیش از هر نهاد دیگری وارد مناسبات سرمایه‌دارانه شده است و در دهه‌های اخیر مناسبات نتولیبیرال از طریق سوژه‌سازی و به تعبیر **لاتزاراتو (۱۳۹۴)** سوژه بدهکار، منجر به تفکری شده است که رستگاری از رهگذر اقتصاد ممکن خواهد بود. خانواده نه با میل و رضایت خود بلکه به واسطه اعمال قدرت‌های بیرونی به اقتصادگرایی روی آورده است و این منطق پیامدهایی مانند اختلال در روابط اجتماعی، فقدان زندگی در حال، بی‌تفاوتی اجتماعی، اقتصاد سیاه و بروز آسیب‌های اجتماعی به دنبال دارد. یافته مذکور نیز همراستا با نظر **پوردیو (۱۳۸۷)** در مورد طرد نیازمندان و نظر **لاتزاراتو (۱۳۹۴)** در مورد نقش نتولیبیرالسیم در طرد زندگی اجتماعی بوده است.

یافته‌های این مقاله در خصوص تغییراتی که نظام سرمایه‌داری بر نهاد خانواده گذاشته است همراستا با یافته‌های **واعظی و همکاران (۱۴۰۲)** است که عقلانیت ابزاری را سبب حذف احساسات می‌دانند. افزون بر این، با یافته‌های **احمدی و همکاران (۱۴۰۲)** مبنی بر نقش مناسبات اقتصادی در دگرگونی خانواده، **جوشی و**

دهه اخیر با تحولات کلانی رو به رو بوده است. این تغییرات را نمی‌توان تنها به مسائلی نظیر دگرگونی خانواده از گسترده به هسته‌ای، یا دگرگونی در ارزش‌ها و هنجارها و... نسبت داد، بلکه امروزه نهاد خانواده به‌گونه‌ای شکل گرفته که تداوم آن حتی در چارچوب خانواده‌ای هسته‌ای تنها در صورتی دوام دارد که پول، ثروت‌اندوزی و تمکن مالی برای سوژه‌ای که خانواده تشکیل می‌دهد در دسترس باشد که نشان از دگرگونی ساختاری خانواده در چارچوب نظام سرمایه‌داری است.

طبق یافته‌های این پژوهش یکی از عواملی که سبب اقتصادگرایی در نهاد خانواده شده است، بازاری شدن است که باعث کارکردزدایی اجتماعی از خانواده شده است. کاهش خدمات عمومی و پولی شدن آن و همچنین کاهش کارکردهای اجتماعی خانواده و حذف بخشی از کارکردهای آن به نفع منطق بازار و تولید انباشت سود در سطح کلان بوده است. علاوه بر این نوسازی نیز مناسبات نوین اقتصادی و سرمایه‌دارانه را به جامعه تحمیل می‌کنند (همسو با نظر **ون (۲۰۱۲)** در مورد نقش مدرنیته در تحولات خانواده) و سعی در برجسته کردن منطق اقتصادی و یکسان‌سازی برای پیشبرد مناسبات سرمایه‌داری دارد. ارتباطات نیز ابزار اصلی در خدمت نتولیبیرالسیم برای تبلیغ و ترویج سازوکار بازار بر زندگی خانواده است که از رهگذر رسانه و تبلیغات سعی دارد تمام سطوح کلان اجتماعی را تحت تأثیر قرار دهد و فرهنگ خاص خود را نیز برای همسو شدن به وجود آورد.

زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی اقتصادگرایی، دگرگونی در ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و مصرف‌گرایی بودند. هویت‌زدایی از خانواده، سعادت‌مند شدن از مسیر اقتصادی و حتی ایجاد تشکیل خانواده در صورتی که پول وجود داشته باشد نشان می‌دهد که ارزش‌ها و هنجارهای جدیدی در چارچوب خانواده و به نفع منابع اقتصادی نوین در حال شکل‌گیری است. ضمن این که مصرف‌گرایی تنها راه کسب هویت جدید در نظام خانواده برای به رسمیت شناخته شدن است. یافته مذکور همراستا با نظر **فریدمن (۱۹۹۴)** است که اعتقاد داشت فرهنگ مصرفی یگانه منبع ابراز وجود شده است و همچنین **اسکلیر (۱۹۹۸)** که فقرا برای خرید کالاهای برند خود را بدهکار می‌کنند. در تحلیل چنین منطقی می‌توان گفت قواعد و سازوکار نظام اقتصادی نوین به نوعی چیده شده که هر کنش و رفتار در خانواده به نوعی کنترل شده و قوانینی بر آن اعمال شده که با اقتصادگرایی گره بخورد، به‌طوری هیچ امکان و آزادی عملی برای خانواده که بخواهد مسیر دیگری طی نماید، وجود ندارد.

طبق یافته‌های این پژوهش، نهادهای قدرت نیز در سطح کلان

برنامه‌ریزی شود. همچنان که در تحلیل یافته‌های پژوهش بر اقتصادگرایی در خانواده و مهندسی اقتصادی شکل گرفته در این زمینه اشاره شد، تا زمانی که این جریان ادامه دارد خانواده در کرمانشاه و همچنین در ایران تغییرات مطابق با اقتصادگرایی در پیش خواهد گرفت؛ بنابراین لازم است به نقش معضلات اقتصادی در شکل‌گیری آسیب‌های خانواده پی‌برده شود. به نظر می‌رسد برای حل چنین مشکلاتی تنها اکتفا به گفتمان‌سازی کفایت نمی‌کند؛ زیرا در اغلب برنامه‌هایی که در دو سال اخیر در نظر گرفته شده است، بیشتر بر نقش گفتمان‌سازی و آگاهی بخشی برای غلبه بر جریان مهندسی اقتصادی شکل گرفته در خانواده تأکید شده است.

منابع

- استالابراس، جولیان (۱۳۸۹). هنر معاصر پس از جنگ سرد، ترجمه بهرنگ حسینی پور، تهران: نشر چشمه.
- اعزاز، شهلا (۱۳۷۶). جامعه‌شناسی خانواده با تأکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر، تهران: نشر روشنگران.
- احمدی، وکیل؛ قلی‌پور، سیاوش؛ ناصری، میلاد (۱۴۰۲). همسان‌همسری و باز تعریف نقش زنان در تصمیمات اقتصادی خانواده، مورد مطالعه شهر اسلام‌آباد غرب. مجله تداوم و تغییرات اجتماعی، ۳(۱): ۳۵-۵۴. <https://doi.org/10.22034/jscc.2023.20568.1085>
- استراوس، انسلم؛ جولیت، کریین (۱۳۹۱). مبانی پژوهش کیفی، فنون مراحل و نظریه زمینه‌ای، ترجمه ابراهیم افشار، تهران: نشر نی.
- برمن، مارشال (۱۴۰۰). تجربه مدرنیته، ترجمه مراد فرهاد پور، چاپ ششم، تهران: انتشارات طرح نقد.
- بورديو، پیر (۱۳۸۷). گفتارهایی درباره ایستادگی در برابر نئولیبرالیسم، ترجمه علیرضا پلاسید، تهران: نشر اختران.
- بهنام، جمشید (۱۳۸۳). تحولات خانواده؛ پویایی خانواده در حوزه‌های فرهنگی گوناگون، ترجمه محمدجعفر پوینده، تهران: نشر ماهی.
- جعفری‌نوشن، علی‌اکبر، رعیتی‌شوازی‌علیرضا (۱۳۹۳). بررسی نقش بازار سرمایه در امنیت خانواده. پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، ۳(۲): ۱۱۵-۱۳۱. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23221453.1393.3.2.8.1>
- هان، بیونگ چول (۱۳۹۸). روان‌سیاست: نئولیبرال و فناوری‌های جدید قدرت، مترجم، مصطفی انصافی، تهران: نشر لوگوس.
- دفتر طرح‌های ملی با همکاری مرکز ملی رصد اجتماعی وزارت کشور (۱۴۰۲). ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان موج‌چهارم. پژوهشگاه، فرهنگ‌هنر و ارتباطات. زراتسکی، ایلا (۱۳۹۸). سرمایه‌داری، خانواده و زندگی شخصی، ترجمه منیژه نجم عراقی، تهران: نشر نی.
- شکفته، رها، میرزایی، حسین، مجد، علی‌اکبر (۱۴۰۱). بررسی عمومیت شیوه مدیریت اقتصادی خانواده در مشهد و عوامل مؤثر بر آن. جامعه‌شناسی کاربردی، ۳۳(۱): ۱۱۱-۱۳۲. <https://doi.org/10.22108/jas.2021.125158.1989>
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۷). پیامدهای مدرنیته، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ اول، تهران: مرکز.

سینک (۲۰۲۳) که بر نقش جهانی شدن و شهرنشینی در تغییرات خانواده تأکید دارند و در نهایت، نظر سندل (۲۰۱۳)، برمن (۱۴۰۰) و پولانی (۱۹۷۵) که می‌گویند روابط بازار جای روابط اجتماعی را گرفته است همراستا می‌باشد.

شهر کرمانشاه به لحاظ ساختار اقتصادی چندان توسعه یافته نیست و به دلیل تنوع قومیتی و مذهبی، همچنان سرمایه درون اجتماعی منسجم و قوی در آن وجود دارد. اگرچه فرض بر این است که در این شهر، نهاد خانواده همچنان سنتی باقی بماند؛ اما یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که نئولیبرالیسم در هر جامعه‌ای با توجه به ساختار و مختصات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن سازوکارهای خاصی را انتخاب کرده و منطق خود را تحمیل می‌نماید. به نظر می‌رسد در ایران و به‌ویژه شهر کرمانشاه نئولیبرالیسم از طریق ناکارآمدی اقتصاد سیاسی دولت در مواجهه با بحران‌های اقتصادی مسیری برای تغییر خانواده گشوده است که نهایتاً نتیجه آن اقتصادگرایی خانواده بوده است و این رویکرد در کرمانشاه بیشتر سلبی تا ایجابی بوده است. به این معنا که از سرمایه درون اجتماعی که چشم و هم‌چشمی ایجاد کرده برای تحمیل مد و مصرف‌گرایی استفاده کرده است که متفاوت از مصرف‌گرایی و مد در شهرهای توسعه‌یافته و مدرن است. همچنین از بحران‌های اقتصادی و تورم برای مهم شدن پول و ارزش پس‌انداز و کم شدن روابط اجتماعی استفاده کرده است تا وجه ایجابی که رشد اقتصادی و درآمد زیاد و در نتیجه مصرف‌گرایی است.

منطق اقتصادی نوین با در اختیار قرار دادن تمامی ارکان اجتماعی سبب شده است که آزادی عمل از اعضای آن جامعه گرفته شود و همه چیز در چارچوب سازوکارهای آن بازتولید شود. نگاه اقتصادی صرف به ازدواج، فرزندآوری، و مهریه، باعث کاهش نرخ ازدواج، افزایش سن ازدواج و کاهش باروری بوده است. دگرگونی‌های اجتماعی که در برخی نهادهای اجتماعی مانند خانواده رخ داده اجباری، تحمیلی و ناخواسته بوده است. بنابراین با ورود منطق اقتصادی (بازار) در خانواده، هزینه‌های جبران‌ناپذیری به لحاظ فرهنگی و اجتماعی برای خانواده و جامعه دارد.

با توجه به این که در جامعه ایران تأکید زیادی بر خانواده به عنوان رکن اصلی جامعه می‌شود و در این زمینه نیز برای اصلاح نظام خانواده و جوانی جمعیت با استفاده از گفتمان مهندسی فرهنگی قوانین و مصوباتی از سال ۱۴۰۱ تدوین و اجرایی شده است، می‌توان برای تأمل و بازاندیشی در برنامه اجرایی، از یافته‌های پژوهش حاضر نیز استفاده نمود تا برنامه‌ها مطابق با واقعیت‌های خانواده ایرانی

- Joshi, R., & Singh, C.K. (2023). Organisational Transformation of Family structure in the Modern Era. *Vigyan Varta*, 4(7), 156-161. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=fwsp0aMAAAAJ&citation_for_view=fwsp0aMAAAAJ:9yKSN-GCB0IC
- Fridman, Jonathan. (1994). *Cultural Identity & Global process*, London, Sage.
- Polanyi, k. (1975). *Trade and Market in the Early Empires*. Glencoe, IL : Free press.
- Sandel, M.J. (2013). Market reasoning as moral reasoning: why economists should re-engage with political philosophy. *The Journal of Economic Perspectives*, 27(4), 121-140. <https://doi.org/10.1257/jep>
- Sklair, L. (1998). Competing Conception of Globalization. *Journal of world Systems Research*. <https://doi.org/10.5195/JWSR.1999.140>
- Wyn, J., Lantz, S., & Harris, A. (2012). Beyond the 'transitions' metaphor: Family relations and young people in late modernity. *Journal of Sociology*, 48(1), 3-22. <https://doi.org/10.1177/1440783311408971>
- گیگان، جم مک (۱۴۰۰). فرهنگ نئولیبرال، ترجمه نریمان افشاری، تهران: نشر همشهری.
- لاتزارتو، موریتزیو (۱۳۹۴). ساخت انسان بدهکار، جستاری در وضعیت نئولیبرالیسم، ترجمه پیمان غلامی.
- نگری، آنتونیو، هارت، مایکل (۱۳۹۱). امپراتوری، تبارشناسی جهانپسند، ترجمه رضا نجف‌زاده، تهران: نشر قصیده‌سرا.
- واروفاکیس، یانیس (۱۳۹۷). حرف‌هایی با دخترم درباره اقتصاد: تاریخ مختصر سرمایه‌داری، ترجمه فرهاد اکبرزاده، تهران: نشر بان.
- واعظی، سید عباس، فیاض ابراهیم، ساکیانی، زهرا (۱۴۰۲). تحلیل آثار نظام سرمایه‌داری در تغییر ساختار خانواده و روابط جنسی آزاد. نشریه علمی مطالعات میان‌رشته‌ای تمدن انقلاب اسلامی، ۲ (۳): ۷۵-۹۹. <https://doi.org/10.28211685/CIR.2311.1098.2.6.4>
- هاروی، دیوید (۱۳۸۶). تاریخ مختصر نئولیبرالیسم، ترجمه محمود عبدالله زاده، تهران: نشر اختران.
- Abbasi-shavazi, Mohammad Jalal & Mc Donald, peter. (2008). *Family Change in Iran: Religion, Revolution, and the state*. Taylor & Francis Group, LLC.
- Farrell, B.G., Vande Vusse, A.J., & Ocobock, A. (2012). Family change and the state of family sociology. *Current Sociology*, 60, 283 - 301. <https://doi.org/10.1177/0011392111425599>